

Oorlogsdagboeken
van Jacob Piet
tuinman in de
Watergraafsmeer

Oorlogsdagboeken
van Jacob Piet
tuinman in de
Watergraafsmeer

Lies Netel

Schrijver: Lies Netel

Coverontwerp: Lies Netel

ISBN: 9789465312811

© Lies Netel, Amsterdam, 2025

Uitgegeven via Brave New Books, 2025.

Vooraf	5
Jacob Piet	9
Oorlogsdagboeken 1938-1945	23
1938	23
1939	49
1940	95
1941	150
1942	202
1943	267
1944	340
1945	416
Verantwoording	480
Literatuur	481

Vooraf

Wanneer Jacob Piet (1869-1958) per 1 januari 1935 met pensioen gaat, start hij een bloemen- annex moestuin op de hoek van de Middenweg en Kruislaan in het hart van de Watergraafsmeer. Vanaf 1938 doet hij in een kantooragenda vrijwel dagelijks verslag van zijn tuinwerkzaamheden. Het schrijven bevalt hem zo goed, dat hij besluit de aantekeningen om te zetten in dagboeken, die hij vanaf 1939 bijhoudt in aantekenboeken op folio formaat. Tot 1955 blijft hij hiermee doorgaan, dan maakt zijn door dementie aangetaste geest hem het schrijven onmogelijk. De aantekeningen van Jacob Piet overstijgen het karakter van een logboek van een tuinman. Ze geven een aangrijpend beeld van een gepensioneerde man die machteloos staat tegenover de wreedheden van de Tweede Wereldoorlog.

Ik besloot zijn teksten voor een breed publiek toegankelijk te maken door de dagboeken in te korten, te redigeren naar eigentijds taalgebruik en ze in een cultuurhistorische context te plaatsen. Ik beperkte de teksten tot de periode 1938-1945, omdat Jacob Piets schrijfkunst dan floreert. De dagboeken uit deze periode geven een unieke kijk in het dagelijks leven van de gewone man in wiens dagelijks leven de oorlog langzaam maar zeker invreest. Duitse soldaten worden zijn overburen, vaders en zonen uit zijn omgeving worden opgepakt om te gaan werken in Duitsland en hij ziet joodse mensen die tijdens razzia's op transport worden gezet. Ondanks de groente die hij in de zomer mee naar huis kan nemen, lijdt zijn gezin steeds meer gebrek en honger. In maart 1945 wordt hij gedwongen te evacueren, omdat de Gemeente Amsterdam niet meer kan garanderen dat er voedsel in de buurt verkrijgbaar zal zijn.

Vooraf schets ik kort Jacob Piets achtergrond en levensvisie. Jacob Piet is een kind van zijn tijd en een voorbeeld van iemand die aan het eind van de negentiende eeuw van het platteland naar de stad trekt om de armoede te ontvluchten en om ervoor te zorgen dat zijn kinderen een betere toekomst tegemoet kunnen zien.

De realisatie van dit boek was niet mogelijk geweest zonder de steun en medewerking van verschillende personen. Wim Roodenburg en Annet de Geus-Brosi, vrijwilligers van het Archief Oud Aalsmeer

hielpen mij bij het vinden van aanvullende gegevens. Nelie Kok-Piet, vrijwilliger bij de Historische Tuin in Aalsmeer en achternicht van Jacob Piet, vertelde mij over de geschiedenis van Aalsmeer en de familie Piet in het bijzonder. Kees Tinga gaf mij informatie over de Blindengeleidehondenschool, de instelling waarvoor Jacob Piet de aanplant van het trainingsterrein verzorgde. Allen wil ik bedanken voor hun inspanningen, waardoor mijn inzicht in het leven en werk van Jacob Piet groter werd. Frederieke Jelletich-Visser en Jacob Netel dank ik voor het kritisch meelezen en het geven van de feedback op de juiste momenten. Janneke Harting dank ik om haar morele steun. Op momenten van twijfel onderstreepte ze de bijzondere kwaliteiten van de dagboeken. Zij bleef te allen tijde geloven in het nut van het bezorgen van Jacob Piets oorlogsdagboeken.

Amsterdam, 1 september 2025.

Jacob Piet, ca. 1897. Foto L.R. Werner Amsterdam.

Jacob Piet

Jacob Piet wordt op 29 maart 1869 geboren in Aalsmeer en woont, totdat hij in 1897 naar Amsterdam verhuist, aan de Uiterweg. Zijn familie behoort tot de oudste bewoners van dit dorp, dat bekend staat om haar bomen- en bloemenkwekerijen. Jacob is net als de rest van zijn familie en buurtgenoten doopsgezind. De doopsgezinden, splitsten zich begin zestiende eeuw af van de Lutherse reformatie en hadden een vreedzame religie voor ogen en pleitten voor de volwassendoop op vrijwillige basis.

Op elfjarige leeftijd wordt Jacob Piet van school gehaald om als aardbeienplukker te werken. In de twee helft van de negentiende eeuw neemt de aardbeienteelt in Aalsmeer een vlucht. Na de drooglegging van de Haarlemmermeer in 1852 werd het leven in Aalsmeer veiliger. Veel bewoners bemachtigden een stukje land waarop ze een boomkwekerij startten. Deze bedrijvigheid kon goed worden gecombineerd met aardbeienteelt, omdat de plantjes goed onder de bomen konden worden geplant. Zo werd aan het eind van de negentiende eeuw de aardbeienteelt een lucratieve bijverdienste.

De familie Piet bezat geen land. Willem Piet, de vader van Jacob werkte als werkman bij de N.V. Handelskwekerij 'Residentie' van de familie Eveleens. Aldert Eveleens was naast boomkweker een vooraanstaand aardbeienkweker. In 1885 trad Jacob Piet nog geen zestien jaar oud als knecht in dienst bij Dirk Maarse en diens vrouw Aagje Keessen, die een boomkwekerij bezaten aan de Uiterweg. Van hen leerde hij het kwekersvak. Na zijn pensioen denkt Jacob Piet nog met veel plezier terug aan zijn leermeester en diens vrouw. Met de leden van de familie Maarse blijft hij zijn leven lang bevriend. Jongste zoon Klaas Maarse begon op Uiterweg 94 een dahliakwekerij. Zijn kinderen namen de kennis van hun vader over en startten op nummer 32 een eigen bedrijf, dat bekend stond als 'Dahlia Maarse'. Hier vulde Jacob Piet ieder jaar in mei zijn dahliavoorraad aan.

In de hechte omgang tussen de kwekersfamilies en hun werknemers speelde de doopsgezinde godsdienst een belangrijke rol. Doopsgezinden hechtten veel waarde aan zelfstandigheid, onderling vertrouwen en het helpen van elkaar in geval van nood. De bewoners van de Uiterweg bleven trouw aan oude gebruiken en hielden de knusse

werkverhoudingen in stand. Hierdoor kwam de moderne tuinbouw-industrie in Aalsmeer moeizaam tot ontwikkeling.

Als opgroeiende jonge man raakte Jacob Piet in de greep van de socialistische opvattingen van Ferdinand Domela Nieuwenhuis (1846-1919). Deze evangelisch-lutherse predikant sprak rond 1870 in zijn preken over zijn socialistische gedachten. In 1879 legde hij zijn ambt neer, omdat hij zijn idealen niet binnen kerkelijke instituties kon bereiken.¹ Hij ontwikkelde zich als revolutionair politicus. Aan het begin van de jaren tachtig van de negentiende eeuw verkondigde Domela Nieuwenhuis in zijn lezingen het belang van de ontplooiing van de mens als individu.² Ferdinand Domela Nieuwenhuis was in de jaren negentig erg populair. Vrijwel iedereen die op zoek was naar mogelijkheden tot zelfontplooiing en bevrijding kende zijn naam en ideeën.³ Eerder werd de scholing van de jeugd in de loop van de negentiende eeuw al opgepakt door het stichten van zondagscholen. In Nederland werd in 1866 leidde de Nederlandse Zondagsschool Vereeniging opgericht door onder meer Carel Steven Adema van Scheltema (1815-1897). Deze predikant promootte volksliteratuur en volkszang.⁴ Binnen het zondagschoolonderwijs nam het zingen van liederen een grote plaats in. De liedjes waren niet alleen bedoeld voor het overdragen van de christelijke leer, maar droeg ook bij aan de algemene scholing van de kinderen. Een lied dat als klein kind op zondagschool was geleerd, werd vaak nooit meer vergeten.⁵ Om die reden nemen in de vrijzinnige liedbundels zangen voor christelijke feestdagen een minder groot deel in beslag.⁶ Uitgever van deze bundels was de Nederlandse Protestantenvond.

Meester Braak, de hoofdonderwijzer van de openbare school aan de Uiterweg, richtte in 1866 een zangschool op. Het lukte hem om een

¹ Mirjam Buitenwerf - Van der Molen, *God van vooruitgang. De popularisering van het modern-theologische gedachtegoed in Nederland (1857-1880)*.

Uitgeverij Verloren, Hilversum 2007, 10, en Jan Willem Stutje, *Ferdinand Domela Nieuwenhuis, een romantisch revolutionair*. Uitgeverij Atlas/Contact, Amsterdam 2012, 60-61.

² Stutje, 89.

³ Idem 22.

⁴ *Biografisch Lexicon voor de geschiedenis van het Nederlands Protestantisme, deel 3*, 15. www.resources.huylgens.knaw.nl/retroboeken/ (geraadpleegd 28 november 2024).

⁵ Jan Smelik, *Eén in lied en leven*. Sdu Uitgevers, Den Haag 1997, 245.

⁶ Idem, 262.

groep van zowel jongens als meisjes te interesseren voor de zangkunst. Hij leerde ze tweestemmige koralen en godsdienstige liederen.⁷ Veel liederen die Jacob Piet van meester Braak leerde, neuriet hij meer dan zestig jaar later nog terwijl hij in de Watergraafsmeer in zijn tuin aan het werk is. Jacob Piet is ook liefhebber van poëzie. Zijn favoriete dichters zijn P.A. de Génestet (1829-1861), Guido Gezelle (1830-1899) Virginie Loveling (1836-1923), Jacqueline van der Waals (1866-1922) en Carel Steven Adema van Scheltema (1877-1924).

De Aalsmeerse telers realiseerden zich dat onderlinge samenwerking leidde tot betere verkoopmogelijkheden. Op die voedingsbodem groeide een coöperatieve gedachte naar voorbeeld van de coöperatieve verenigingen die in Schotland en Engeland waren opgericht. De doopsgezinde dominee Laurens van Cleeff (1823-1901) speelde bij deze economische ontwikkeling van Aalsmeer een initiërende rol. Hij verkondigde verdraagzaamheid, spaarzaamheid, soberheid en de bereidheid tot samenwerken als belangrijke levensmotto's. In 1891 was Van Cleeff initiatiefnemer van het tuinbouwonderwijs in het dorp. De school startte als wintercursus voor jongens ouder dan zestien jaar. De eerste lessen werden gegeven in het schoolgebouwtje aan de Uiterweg en groeide in 1897 met subsidie van de staat uit tot een Rijks Tuinbouw-winterschool.⁸

Voor Jacob Piet kwam deze studiemogelijkheid te laat. Hij was toen achtentwintig en werkte al jaren als knecht bij de familie Maarse. Wel is hij betrokken bij de Vereniging van Oud-leerlingen Tuinbouwschool Aalsmeer (V.O.L.T.A.) die in 1905 wordt opgericht.⁹ Voor deze vereniging schrijft hij zeker vier teksten, waaronder in 1924 de revue *Zangspel van de Kweekerij*.¹⁰ Het stuk vertelt over de geschiedenis van de Aalsmeerse tuinbouw en de optimistische toekomstverwachting. De kernboodschap is dat hoewel er veel tegenslagen en rampen in de tuinbouw zijn, dat door samenwerking en ontwikkeling dit alles kan worden overwonnen. Jacob Piet laat verschillende tuinbouwproducten op het toneel verschijnen die ieder een lied zingen over hun

⁷ M.J. 't Hart, *Aalsmeer. Beknopte geschiedenis van een opmerkelijk dorp*. Stichting Oud Aalsmeer, 1992, 267.

⁸ *Aalsmeer*, 252

⁹ Idem, 187.

¹⁰ *Van Eigen bodem*, toneelspel in twee bedrijven, zonder datering; *In stijgende lijn*, revue, zonder datering, *Zangspel van de Kweekerij*, revue, 5 februari 1924; *A is Aalsmeer*, handgeschreven tekst, zonder datering.

typische eigenschappen. Er volgen de liedteksten van onder meer de buxus, de snijboon en de primula-veris.

Lied van de Primula-Veris

Wijze: Vogeltje wat zingt gij vroeg

Primula wat zijt gij mooi

Wat zijt gij mooi

In lentetooi.

Pas verschijnt gij op den akker

Alle bloemen worden wakker.

Sleutelbloem, wier naam ik noem

Eeuwig blijft gij Lente's roem.

Primula gij wordt bemind

Elk Aalsmeersch kind

Plant nu gezwind

In zijn kindertuintje primula-veren.

Wil het kweekersvak gaan leeren

Zoo zijt gij hier voor de jeugd

De eerste bron van levensvreugd.

Amsterdam

In 1897 gaat Jacob Piet als doodgraver en tuinman werken op de Nieuwe Westerbegraafplaats in Amsterdam. Aan het eind van de negentiende eeuw was de stad enorm uitgebreid. Hierdoor kwamen de Algemene Begraafplaatsen te dicht op woonwijken te liggen. Deze werden daarom verplaatst naar gebieden buiten de stad. De Westerbegraafplaats net achter de Willemspoort aan de rand van de Jordaan kreeg in 1894 een nieuw terrein aan de Hemweg ten zuiden van de Petroleumhaven in de Amsterdammer Polder. De Oosterbegraafplaats achter de nieuwe Muiderpoort verhuisde naar de Water-graafsmeer, dat toen nog een aparte gemeente was. Een aanstelling op een Algemene Begraafplaats betekende dat je kon wonen in een van de dienstwoningen op het terrein. Zomer 1897 verhuisde Jacob Piet met zijn vrouw Leentje Alderden naar de Nieuwe Wester. Leentje stamde net als hij uit een van de oudste Aalsmeerse families.

De Nieuwe Westerbegraafplaats met de woningen lag meer dan vijf kilometer buiten de stad en er reed geen openbaar vervoer. De begraafplaats was daarom weinig populair. Voor Jacob Piet en zijn vrouw was het waarschijnlijk ook de reden waarom zij in 1907 naar de Nieuwe Oosterbegraafplaats verhuisden. Hier bleef Jacob Piet tot zijn pensioen 31 december 1934 wonen en werken. Daarna bood de gemeente hem een huurwoning verderop op de Kruislaan aan.

Watergraafsmeer

De Watergraafs- of Diemermeer en in de volksmond kortweg 'De Meer' ontstond in 1628 ten tijde van de Tachtigjarige Oorlog. De Oeterwalerweg (nu de Linnaeusstraat) leidde vanuit de stad Amsterdam via de weilanden naar De Meer. Via de Oeterwalerbrug over de Ringvaart kwam men op de Middenweg, die de polder doorkruiste en via de Hartenveldse brug over de ringvaart aan de oostkant van de polder vervolgde richting het Gooi. Halverwege de polder was de Kruiswech, nu Kruislaan, die haaks op de Middenweg stond. Dit kruispunt markeert het hart van de Watergraafsmeer. Op de zuidoosthoek van het kruispunt ligt de Nieuwe Oosterbegraafplaats.

Toen Jacob Piet in de Watergraafsmeer kwam wonen, stonden er langs de Middenweg en Kruislaan hoge iepen en lindenbomen. De Kruislaan was en bleef tot in de jaren van de Tweede Wereldoorlog een lommerrijke boerenlandweg. Op de Middenweg was meer bedrijvigheid. De weg, die de stad Amsterdam met het Gooi verbond, was niet breder dan de rails van de Gooise tram en een verharde eenbaansweg daarnaast. Bus A reed over deze weg vanaf het Leidseplein naar het Tuindorp Watergraafsmeer, dat in 1924 was aangelegd. Midden in deze wijk stond het Verenigingsgebouw Betondorp, Het Meerhuis. Dat was het centrum waar buurtbewoners samenkwamen voor lezingen, vergaderingen en spelactiviteiten. In Het Meerhuis volgde Jacob Piet tot op hoge leeftijd lezingen en andere voordrachten georganiseerd door de Protestantse Bond.

In de achttiende eeuw lag op de noordoosthoek van het kruispunt Middenweg-Kruislaan de hofstede Middenmeer. Vanwege de verwaarloosde toestand werd dit pand al in 1809 afgebroken. Op het terrein werd toen de boerderij Middenmeer gebouwd, die vanaf 1893 werd bewoond veehouder Lambertus Koopmans. Zijn zoon Jan Michel nam

het bedrijf over en woonde er tot 1934. In dat jaar vorderde de gemeente de boerderij om het ter beschikking te stellen aan het Nederlandsch Geleidehonden Fonds die de boerderij met het stuk land eromheen vervolgens gebruikte voor de eerste Blindengeleidehondenschool in Nederland. In de boerderij woonden de instructeur Ph. van de Most en de beheerder Evert Winter met zijn gezin. In de schuur waren het kantoor en kamers voor het tijdelijke verblijf voor blinden die een hond hadden toegewezen gekregen en die uit alle windstreken van Nederland kwamen. Naast Van der Most en Evert Winter was mevrouw Johanna Wilhelmina de Stoppelaar, de drijvende kracht achter de dagelijkse gang van zaken op de school. Zij deed de administratie en was het centrale aanspreekpunt. Naast het terrein van de Blindengeleidehondenschool was een braakliggend terrein dat Jacob Piet na zijn pensioen pachtte van de gemeente. Dit stukje grond werd zijn 'landje', waar hij alle dagen behalve op zondag tuinierde. Met Van der Most sprak hij af dat hij op vrijwillige en onbetaalde basis zou zorgen voor het onderhoud van het oefenterrein van de school.

Eind jaren dertig, toen Jacob Piet startte met het schrijven van zijn dagboeken, moderniseerde zijn buurt. Er waren plannen voor een nieuwe woonwijk tegenover zijn tuin en woonhuis aan de Kruislaan. In 1939 werd een nieuw huizenblok op de noordwesthoek opgeleverd. De bouw van de rest van de buurt stagneerde en werd pas in de jaren vijftig gerealiseerd.

Jaren dertig

Eind jaren dertig waren in heel Nederland de financiële en economische omstandigheden slecht. Er was veel werkeloosheid en de armoede groeide. Jacob Piet prees zich gelukkig dat hij als gepensioneerde geen deel meer uitmaakte van de actieve samenleving. Tegelijk gruwelde hij bij het idee totaal onnuttig te zijn. Vandaar dat hij graag het tuinwerk op de Blindengeleidehondenschool verrichtte en het deed hem plezier, wanneer hij door vrienden en kennissen gevraagd werd voor advies of hulp bij het tuinieren. Via de krant en radio volgde hij de binnenlandse en buitenlandse politieke ontwikkelingen op de voet. Vanuit zijn vrijzinnig protestantse opvattingen, zoals gelijkberechtiging voor ieder individu en antimilitarisme, zag hij de ontwikkelingen in Duistland en Italië waar Adolf Hitler (1889-1945) en Benito Mussolini (1883-1945)

steeds meer dictatoriaal handelden, met lede ogen aan. Bij de landelijke Tweede Kamerverkiezingen in 1937 kwam de Nationaal Socialistische Beweging (NSB) van Anton Mussert (1894-1946) met vier zetels in de kamer. De Rooms Katholieke Staatspartij (RKSP) behaalde de grootste winst en op basis daarvan werd het kabinet-Colijn IV gevormd. De ideeën van de antirevolutionaire voorman Hendrikus Colijn (1869-1944) spraken de vrijzinnig denkende Jacob Piet weinig aan. Colijn voerde in zijn vorige kabinetten veel bezuinigingen door, vooral op de salarissen van ambtenaren en op de kosten voor het onderwijs. Aangezien Jacob Piet ambtenaar was geweest troffen deze bezuinigingen ook zijn huishoudboekje. In die tijd werd ook de werklozensteun verlaagd, wat leidde op 4 juli 1934 tot het Jordaanoproer, waarbij vijf doden vielen.

Jacob Piet is van mening dat alleen het socialisme kan leiden naar een rechtvaardige samenleving. Als gepensioneerde gelooft hij nog steeds in de socialistische idealen van Ferdinand Domela Nieuwenhuis. Voor hem is de ene mens niet beter dan de andere ook al draagt die een uniform met pet en veel koninklijke dan wel militaire onderscheidingen. De door de Hitler aangewakkerde haatgevoelens jegens medeburgers, in het bijzonder de joden, zijn Jacob Piet een doorn in het oog. Eind jaren dertig maakt hij zich hieromtrent veel zorgen. Hij ziet dat de werkloosheid blijft groeien en dat deze gepaard gaat met bittere armoede die hij kende uit zijn jeugd in Aalsmeer. Hij gelooft in nederigheid en denkt dat wanneer de mens meer zou meebewegen met de kracht van de natuur, het beter met de wereld zou gaan. Hij is geïnteresseerd in planten, insecten en vogels en geldt als een kenner op deze gebieden. Jacob Piet hoopt op een nieuwe moderne maatschappij, waarin de sociaaldemocratie werkelijkheid zal worden.

Uiterweg gezien vanaf de Aardbeienbrug. Ansicht van Cornelis en Willem Piet aan Jacob Piet, 1903. Archief Jacob Piet.

Nieuwe Westerbegraafplaats, Hemweg 119, ca. 1897. Fotograaf onbekend. Archief Jacob Piet.

Dienstwoning, Nieuwe Oosterbegraafplaats Amsterdam, nu Museum Tot Zover, 2022. Foto auteur.

Wandelaars op de Kruislaan, ca. 1910. Fotograaf onbekend. Collectie Rijksmuseum Amsterdam.

Bus A, Gooise tram op Middenweg hoek Kruislaan, 1928. Foto Beeldbank Amsterdam.

Boerderij van de Blindengeleidehondenschool, waar eerder de familie Koopmans woonde. Erachter de bijgebouwen, die in 1938 werden vervangen door een nieuwe schuur. Foto Beeldbank Amsterdam.

Jacob Piet knipt gras op het terrein van de Blindengeleidehondenschool. Fotograaf onbekend. Archief Jacob Piet.

Zicht op Kruislaan en bruggetje dat leidt naar de tuin van Jacob Piet, ca. 1939. Fotograaf onbekend. Archief Jacob Piet.

Hoek Middenweg-Kruislaan gezien van ongeveer het bruggetje naar de tuin van Jacob Piet, 2023. Rechts een huizenblok dat in 1939 werd opgeleverd. Foto auteur.

Jacob Piet op zijn 'landje', ca. 1947. Fotograaf onbekend. Archief Jacob Piet.

Oorlogsdagboeken 1938-1945

1938

Maandag 10 januari

Vanmorgen dacht ik al iets van het voorjaar in de lucht te bemerken. En, zo dacht de spreekw., die bij mij in het bovenhuis woont, er ook over. Hij begon al met de nestbouw. Maar, daar kon hij nog wel eens spijt van krijgen. Het weer bleef de hele dag druilerig en regenachtig. Ik spitte het plantsoen dat evenwijdig loopt met de afrastering van de boomgaard van Dreibholz. Van dit plantsoen stak ik ook de kanten. Strak in de lijn natuurlijk. Alle kennels, paden, wegen en plantsoenen zijn hier strak in de lijn. De nieuwe garage die bijna is afgebouwd, is strak. Al die strakheid geeft een koude indruk. Gelukkig dat ik die strakheid niet bij de bewoners ontmoet. Daar is het juist het tegenovergestelde. Daar is warmte, simpelijkheid en medeleven. Allemaal van die mooie dingen, die zo weldadig aandoen.

Dreibholz is een van de twee buurmannen die naast de tuin van Jacob Piet wonen. De broers Emil en Albert Dreibholz bouwden in 1915 een messenfabriek en twee villa's aan de Kruislaan.

Woensdag 26 januari

Nog altijd is er geen kanongebulder of klokgelui. Elke dag groeit de spanning. Dat is begrijpelijk. Immers bij de geboorte van die kleine staat onze bestuursvorm weer steviger. Wij huldigen democratische ideeën en haten alle dictatuur, maar laten wij die waarde niet overschatten. Ik vraag mij af of de gebeurtenis waarop wij wachten het leed en de ontbering die velen nu moeten dragen, kan opheffen. Zal er door de geboorte minder verwarring en minder verdwazing zijn in de maatschappelijke toestand? En, om met Multatuli te spreken zullen er minder 'Klewangwettende Krijgszangen' geslingerd worden over deze ontredende wereld? Ik betwijfel het.

Eind januari staat in het teken van de geboorte van de troonopvolger van het Nederlandse koningshuis. Op 31 januari 1938 wordt kroonprinses Beatrix geboren.

Jacob Piet verwijst naar de woorden van Multatuli in *Max Havelaar*: 'En ik zou klewang wettende krygszangen slingeren in de gemoederen van de arme martelaren wien ik hulp heb toegezegd, ik, Multatuli. Redding en hulp, op wettelyken weg, waar het kan... op wettigen weg van geweld, waar het moet.'¹¹

Woensdag 9 maart

In de namiddag snoeide ik de rozen in de tuin van de heer Dekker. Daarna hervatte ik het werk op mijn eigen domein en begon met het beschermen van de primula-veris tegen de vogels. Want geen knop kan zich ontwikkelen, of deze wordt door het mussentuig weggevreten, of beter gezegd vernield.

De primula-veris is een van Jacob Piets lievelingsplanten. De Latijnse naam betekent eersteling van de lente. De Nederlandse naam is sleutelbloem. Het is een algemeen gebruik dat de gekweekte soort met de Latijnse naam wordt aangeduid, die door de Zweedse plantkundige Carl Linnaeus aan de plant werd gegeven.

Vrijdag 11 maart

's Avonds sloot de dag ongunstig met radioberichten over de kwestie Duitsland-Oostenrijk die de vrede bedreigt. Daarvan slaat de schrik je om het hart. We vragen ons angstig af, of er oorlog zal komen. God verhoede het. Alles willen wij dragen, maar dat niet. Wat kan er worden gezegd over regeerders en machthebbers die nietsontziend mens en cultuur vernietigen? Weg met der zulke.

Op 12 maart valt het Duitse leger Oostenrijk binnen. Rijkskanselier Adolf Hitler verklaart drie dagen later dat Oostenrijk officieel bij het

¹¹ Multatuli, *Max Havelaar of de koffiveilingen der Nederlandsche Handelmaatschappij*. Van Gorcum, Assen/Maastricht 1992, 237.

Duitse Rijk is gevoegd. De 'Anschluss' is een feit en Oostenrijk is nu een Duitse provincie.

Zaterdag 12 maart

Wat kan er niet allemaal in een nacht kan gebeuren. Oostenrijk is van de wereldkaart weggevaagd. Op het ogenblik trekken daar Duitse colonnes over de grenzen en de lucht is er vervuild van Heil-geroep en van Hitler-verering of beter Hitlerverafgoding. Waar moet het toch heen in deze dwaze en liefdeloze wereld? Ik wil er niet meer aan denken. Ik neem mijn gereedschap ter hand en ga de grond voorbereiden op het ontvangen van uienzaad.

Woensdag 16 maart

De atmosfeer is zwaar geladen. Iedereen voelt het. Er dreigt gevaar. Nu is het nog niet tastbaar, maar er is een onuitgesproken angst voor wat er in de naaste toekomst zal gebeuren. Staat onze vrijheid op het spel? Ons volksbestaan? Onze traditie? Niets is meer onmogelijk. Er dreigt een grof gelaarsde voet die alles neertrapt. De macht regeert op het ogenblik, niet de gerechtigheid. Het is afwachten en niet verzaken.

Donderdag 17 maart

Vanmorgen was het vochtig en koud. Het tuinwerk had voor mij weinig aantrekkelijks. Daarom ben ik om 9 uur naar het kerkhof getogen. Daar raakte ik in een diepzinnig gesprek verwickeld over de vraag of een doopsgezinde als er gevaar dreigt, weerloos moet zijn en blijven, of dat hij zich teweer moet stellen. Dominee Van der Veen had zich uitgesproken voor het zich verweren, maar dominee Mankes-Zernike behandelde zondag hetzelfde onderwerp en pleitte voor weerloosheid. Wat is het leven toch moeilijk. Ik weet het antwoord niet.

Zondag 14 maart was Jacob Piet aanwezig geweest bij een voordracht van Anne Mankes-Zernike (1887-1972). Zij was de eerste vrouwelijke predikant. In de jaren dertig woonde ze in Rotterdam waar zij voorangster was van de Protestantenvond in het tuindorp Vreewijk. Ze stond bekend om haar bekommelingen voor de armen, haar interesse voor kunst en cultuur en haar overtuigd pacifisme. Zij was van mening

dat de mens van nature niet op oorlog was gericht. Op grond van gevoel voor de eigen nationaliteit werd het oorlog voeren volgens haar aan individuen opgedrongen. Ze vond dat de kerk zich zou moeten inzetten 'het volk tot andere gedachten te brengen en op te komen tegen bloed vergieten'.¹² Hoewel Jacob Piet schrijft dat hij het antwoord niet weet op de vraag of de mens zich teweer moet stellen tegen geweld van buitenaf, past de houding van Mankes-Zernike bij de pacifistische doopsgezinde opvattingen waarmee hij is grootgebracht.

Vrijdag 1 april

De eerste dag van april was een reactie op het voorjaarsachtige weer van maart. Het was koud, winderig en bewolkt. De ontwikkeling van de natuur staat vrijwel stil. Ik vind het opmerkelijk, hoe die machtigste der machtigste organisatie, de natuur, alles regelt en dáár stelt volgens vaste wetten en altijd met alles weer op tijd is. Zullen wij ooit deze kracht helemaal leren kennen? Ik geloof het niet! Zelfs over duizend eeuwen zal het nog steeds een mysterie zijn. Het menselijk denken en begrijpen is beperkt en heeft grenzen ondanks alle vooruitgang in wetenschap en in mechanica. Nooit of te nimmer zal het iemand lukken om achter het gordijn te zien.

Goede Vrijdag 15 april

Vandaag glansde de zon over de velden en geschiedde het grote wonder. Alle narigheid van kou en nattigheid verdween als bij toverslag. Hoe kon op deze dag de zon haar stralen schieten? Juist op deze dag vol van rouw voor de christelijke wereld, de dag van de kruisiging. Laat de zon maar over de velden lichten, want het kan niet anders, omdat in het huidige wereldbestel Jezus elke dag opnieuw wordt gekruisigd.

Zaterdag 16 april

Vandaag had ik heel wat klanten voor snijbloemen. Met het oog op Pasen is dat begrijpelijk. Gelukkig behoefde ik niet zuinig te zijn, want het bed met primula-veris lijkt onuitputtelijk te zijn.

¹² Froukje Pitstra, *Ontelbare enkelvoudens, Dr. Anne Mankes-Zernike (1887-1972) een biografie*. Uitgeverij Meinema, Zoetermeer 2014, 224.

Maandag 2 mei

*De Mei is daar! De mei is daar!
De mei is de schoonste tijd van 't jaar.
De mei is daar.
Ziet hoe elk bloempje heerlijk bloeit.
En 't oog door frisse kleuren boeit.
Elk bloempje spreidt een geur zo zoet
En jubelt: Zijt gegroet.¹³*

Vrijdag 6 mei

De hele dag keek ik naar die nieuwe strakke muur. Die dooie muur zegt me helemaal niets. Nu besef ik pas goed wat ik aan die ouwe ruïne veel heb verloren. Met het vallen van die oudheid is meteen iets anders verloren gegaan. Van die oude bouwval kenden wij bijna elke vermolmde plank en velen van deze prijkten met de voorletters van de een of andere Koopmans telg. Het lijkt me dat er iets van de oude gemoedelijkheid is ingeboet. Het staat onwrikbaar bij mij vast, dat ik die strakke lijn met grote innigheid haat.

Bij de Blindengeleidehondenschool is een nieuwe schuur gebouwd. Jacob Piet mijmert naar aanleiding daarvan over vroegere tijden, toen de boerderij werd bewoond door de familie Koopmans. Hij kende deze boerenfamilie vanaf 1907, toen hij naar Watergraafmeer verhuisde om te werken op de Nieuwe Oosterbegraafplaats. Jacob Piet maakte mee dat de familie de boerderij op de hoek van de Middenweg en Kruislaan moest verruilen voor een andere verderop op de Kruislaan naast de begraafplaats vanwege de vordering van de grond voor de school voor het opleiden van blindengeleidehonden.

¹³ De mei is daar' is een lied van Herman Meulemans (1893-1965), dat hij schreef vrij naar 'De Meiboom' van Guido Gezelle. 'De mei is daar, de milde mei, Maria,/ De mooiste van de maandenrei, Maria,/ Midden in het kaarsenlicht/ Staat een troon u opgericht,/ Ave Maria, ave Maria,/ Wij eren u, wij minnen u, Maria!', www.svm.be/databank-gezelle/de-mei-is-daar-2 (geraadpleegd, 24 april 2024).

Woensdag 18 mei

Als een bijzonderheid zij hier gemeld:

Ik de eerste spinazie hier snijd van het veld.

Maar natuurlijk voor een bedroefd klein beetje geld.

Want omdat Duitsland schoon zijn 'Marken' had uitgeteld.

Was het met de groenteprijzen weer treurig gesteld.

Maandag 23 mei

De oorlogsdreiging is bij een dreiging gebleven. Het zal mij benieuwen, wanneer die eeuwige onrust in de wereld zal ophouden. Alles zou toch veel beter kunnen gaan. Maar dat lijkt onmogelijk te zijn. Het dunkt mij dat de oerinstincten die zo dagelijks bij het mensengeslacht tot uiting komen, wijzen op een lagere orde dan van waaruit de mens is voortgekomen. De mens wordt wel het pronkstuk der schepping genoemd. Die gedachte neem ik maar onder voorbehoud.

Woensdag 25 mei

Zo is en blijft het leven maar een eeuwige tredmolen. Wanneer wij onszelf geen emoties scheppen, geen passie beleven, blijft elke dag opnieuw gelijk aan de vorige. Wil ik niet ondergaan in een eindeloze verveling, dan moet ik mijn ziel en zaligheid leggen in ieder detail van de eenvoudigste arbeid. Want als het zover komt dat de verveling toeslaat, is het leven de moeite van leven niet meer waard. Met die gedachte nam ik vanmorgen de schoffel en de hark ter hand en delfde ik het onkruid. Toen het avond werd, was ik voldaan, omdat mijn hele domein onkruidloos was.

Vrijdag 27 mei

Ik wil mij niet ergeren en ik erger me toch dood! Vanmorgen zaten er zes of zeven van die slungels op de nieuwbouw. Dat is dan de jeugd die bepaalde arbeid moet leren. Een vol uur en mogelijk nog wel langer zaten zij daar te 'lui wammissen' om een nieuw werkwoord te gebruiken. Heel die godganselijke tijd voerden ze geen slag uit. Ze deden niets anders dan sigaretten roken en praten. Ik dacht bij mezelf, dat uit die bloem van werkers dus later een maatschappij moet worden opgebouwd. Ik betwijfel of dat zal lukken.

De nieuwbouw van de Blindengeleidehondenschool werd gerealiseerd als een project voor werkeloze jongeren die als wederdienst voor hun uitkering hun werkkraft dienden in te zetten voor 'sociaal-nuttige doeleinden'.¹⁴

Woensdag 1 juni

Een nieuwe maand zet zich in en dat is alweer de laatste van het eerste half jaar. Zo gaat het altijd maar door in een angstwekkend snel tempo. Ik huiver bij die snelheid. Ik zou de tijd willen grijpen en vasthouden. Maar dat lukt niet. De levensfilm draait altijd door. Er wordt weleens gezegd, dat wij worden en vergaan en dat de wieg aan het graf grenst. Dat is volkomen juist. Het leven is niets meer dan een korte tijdspanne. Wij komen op uit de duisternis, lachen tegen het licht en verdwijnen weer naar het ongeziene.

Zaterdag 4 juni

De opening van de school werd gunstig beïnvloed door mooi weer. Al in de vroege morgen werd de prinsenvlag gehesen, die flauw uitwaaide in de lichte bries. Vanaf 6 uur 's morgens werkte het personeel met een koortsachtige haast om op tijd klaar te zijn om de voorname gasten te ontvangen. Dat lukte uitstekend. Zo tegen half tien kwamen de vogels van diverse pluimage aanzetten. Daarbij waren steken met veren, generaals-uniformen, heren in rok en ook wel de meer burgerlijke colbertjes. Maar het grote ogenblik was pas daar, toen een grote gesloten wagen voorreed met daarin Zijne Excellentie de Minister. Alle diverse genodigden bogen tegelijk als knipmessen. Verschillende sprekers voerden zoals dat te doen gebruikelijk is het woord. Tenslotte kregen we nog de demonstratie van een blinde met zijn hond. Die vertoning vond ik iets pijnlijks hebben. Het had iets reclame-achtigs. Maar mogelijk zie ik dit verkeerd. Tegen 12 uur was alles afgelopen en dommelde de school terug in haar gewone rust met geen ander geluid dan het gekef van een of andere hond die waarschijnlijk ergens een kat ontdekte.

¹⁴ 'Opening van het nieuwe gebouw door minister Romme', *Het Vaderland*, 5 juni 1938 en 'School geleide honden voor blinden', *Algemeen Handelsblad*, 5 juni 1938.

Op 4 juni 1938 wordt de nieuwbouw bij de Blindengeleidehondenschool geopend door de minister van Sociale Zaken, mr. Carl P.M. Romme. Verschillende kranten schenken aandacht aan deze gebeurtenis. Het *Algemeen Handelsblad* schrijft onder meer: 'Gistermorgen heeft op het terrein van de Nederlandsche School voor Geleidehonden minister Romme het nieuwe gebouw van de school geopend. Behalve een groot aantal belangstellenden woonden ook de jeugdige werklozen, die het nieuwe gebouw hebben opgetrokken, de plichtigheid bij. Baron Van Voorst tot Voorst, voorzitter der stichting "Het Nederlandsche Geleidehondenfonds", sprak een kort openingswoord en gaf een kort overzicht van de geschiedenis van deze instelling. Het nieuwe steenen gebouw, met kamers voor de blinden, die tijdens opleiding van hun hond in de school logeeren, leeft de stichting geen financieele zorgen gegeven, aangezien het gebouw geheel is opgetrokken door jeugdige werklozen.'

Tweede Pinksterdag Maandag 6 juni

Wat is de Heilige Geest? Dit is de geest van rechtvaardigheid, van vergevingsgezindheid en van de liefde. Omdat de kerk op het ogenblik deze geest dreigt te verliezen, staat zij zo zwak tegenover de huidige wereld die vol is van onrechtvaardigheid. Mocht het zo zijn, dat zij die schat terugwint, dan zal het een stormwind uit de hemel zijn die over de aarde waait en die alle onrecht uit de wereld weg zal nemen.

Vrijdag 10 juni

Het viel mij vandaag op, dat ik op deze datum 41 jaar geleden het bericht ontving, dat ik per 1 juli 1897 in gemeentedienst zou worden aangesteld. Het is nu meer dan een halfmensenleven geleden, dat er over mijn verdere leven werd beslist. Ik vraag mij af of ik tevreden behoor te zijn? Het antwoord is zeer zeker 'ja', wat betreft mijn levensavond. Een andere vraag is, of het mij dat werk gedurende al die jaren bekoorde? Kort en bondig: 'Neen!' Al het werk heeft mijn leven niet gevuld en al die jaren zijn vrijwel ledig aan mijn ziel voorbijgegaan. Ze brachten mij geen verheffing, die zo nodig is, wil de arbeid een kostbaar bezit zijn waaraan zowel lichaam als ziel deelhebben. Nu is alles voorbij. Het is een schrijnende gedachte dat ik het niet kan overdoen en er is geen macht ter wereld die

in staat is om mij die levensfout te vergeven. Laat ik er niet verder over peinzen. Dat heeft geen zin. Ik weet alleen dit, dat mijn balansen bij de afrekening niet zullen kloppen.

Woensdag 15 juni

Laat ik mij maar geen zorgen maken over de oogsten van dit jaar. Meestal komt dit wel goed, omdat alles wat daartoe leidt gebonden is aan eerlijke, vaste wetten der natuur. Die natuur stelt dààr zonder aanzien des persoons en zegent de meest arbeidzame. Dit in tegenstelling tot de mens, want zie eens hoe weinig er in de tegenwoordige mensenwereld terecht zal komen van de oogst van cultuur en welvaart. Alles wijst op een totale mislukking en dat alles is de schuld van het mensdom zelf. Er regeren duistere machten. Er is de haat, de wangunst, de joden-uitroeiing, de klassenstrijd, de werkloosheid met daaraan verbonden bittere armoede en ontbering, gezinsverwoesting en nog veel meer. Iedereen, christelijk of niet christelijk, doet dapper mee aan die misère. In een pessimistische bui denk ik wel eens, zou de natuur niet eens heel even barmhartig kunnen zijn door met een enkele aardbeving de hele droevige wereld met de handvol magnaten en de miljoenen bezitlozen met hun dagelijkse benauwde bekommelingen te vernietigen. Het zou een weldaad zijn.

Dinsdag 21 juni

Zullen wij vandaag de zonnewende vieren? Maar als wij dat doen, dan toch liever niet op de Duitse manier. In Berlijn werd het feest van het hoogtij van het licht gevierd. (Het is haast te misselijk om neer te schrijven.) Dat feest werd benut om duistere, donkere haat en vale nijd te zaaien tegen het jodendom. Mijn God, hoe is het mogelijk dat deze dag van het licht zo wordt misbruikt. Wij hebben zoiets als een Provinciaal Ziekenhuis bij Santpoort; dergelijke inrichtingen vindt men wellicht in alle landen. Mij dunk, dat al wie een gevaar is voor een goede, menselijke samenleving er voorgoed moet worden uitgepikt en volkomen geïsoleerd moet worden opgeborgen. Meer wil ik er niet over zeggen. Ik trek mij maar terug in mijn enge kringetje.

In het *Algemeen Handelsblad* bespreekt een correspondent vanuit Berlijn uitvoerig welke maatregelen Hitler deze zomer invoert met als doel 'de volkomen uitschakeling van de Joden'. 'Dat wordt trouwens in

de officieele organen der partij openlijk toegegeven. Zoo kon men onlangs in de "Schulungsbriefe", het huisorgaan der NSDAP, woordelijk lezen: "dat het einddoel is, dat binnen weinige jaren in Duitschland geen Joden meer te ontdekken zijn." De correspondent schrijft dat de wettelijke bepalingen voor de 'ariseering' deze zomer van kracht zullen gaan.

Zaterdag 25 juni

Vandaag leidde ik de perzikbomen. Toen ik daarmee klaar was en ik ze nog eens goed bekeek, groeide er in mij enige trots. Ik kweekte ze vanaf een geoculeerde bladknop en nu zijn het al heuse bomen geworden. 'De vreugde des harten voelt men pas, in het snijden der padie, die men zelf geplant heeft,' las ik eens bij Multatuli.¹⁵

Vrijdag 1 juli

In de namiddag kwam er een welkome afleiding. De VARA had van alles opgesteld voor een reportage over de school. Zelf ben ik er ter elfder ure ook nog bij betrokken geraakt. Wie had ooit kunnen denken, dat ik op de radio zou komen.

Zaterdag 2 juli

Vandaag was het aardbeien-plukdag. Met het redderen van het hele aardbeienzaakje gaat altijd een geruime tijd heen. Als ik zo over mijn aardbeienbedje gebogen zit, komen de herinneringen aanvliegen. Ik bedacht me dat ik achtenvijftig jaar geleden van school werd genomen om in te treden in de harde wereld. Mijn tuindersloopbaan begon in de aardbeievelden. Vraag mij maar niet, of ik aan die tijd aangename herinneringen heb. Totaal niet, maar men wist toen niet beter. Nu zie ik dat anders. Het was in die wereld geen plaats voor een kind van 10 of 11 jaar, die net van school kwam. Toen werd de mooiste tijd van mijn leven, een zorgeloze jeugd, van mij afgenomen. Ik was al gauw geen kind meer en die alledaagse ruwheid maakte mij tot een vroeg- en eigenwijs oud

¹⁵ Jacob Piet citeert uit Multatuli's *Max Havelaar*, 'Want niet in het snyden der padie is de vreugde: de vreugde is in het snyden der padie die men geplant heeft. En de ziel des menschen groeit niet van het loon, maar van den arbeid die het loon verdient.', 80.

mannetje. Tegenwoordig zegen ik de vooruitgang, die het kind zijn jeugd laat behouden en het vrij en frank zijn jonge leven laat uitleven.

Vrijdag 8 juli

Mussolini oogstte deze week vier uur lang. De krant stond er vol van. Ik oogstte vandaag gedurende veel meer dan vier uur, maar hierover stond geen woord in het avondblad.

Op 6 juli stond er een fotoreportage in het *Algemeen Handelsblad* met de tekst: 'De Duce heeft enkele dagen geleden, een traditie getrouw, de boeren van Aprilia, de nieuwe nederzetting in de drooggelegde Pontijnsche moerassen, persoonlijk geholpen bij het binnenhalen van den oogst. Na den arbeid sprak Mussolini, "sans-gêne", het landvolk toe, en tot besluit van den dag kon men den Duce bij het oogstfeest een dansje zien wagen met een bekoorlijke Apriliaansche...'

Zaterdag 16 juli

Mijn eerste gang vanmorgen om 7 uur was naar de begraafplaats, waar ik altijd rupsenvoer kan krijgen. Ik noem het een zegen dat het zo dichtbij is. Stel eens voor dat ik op het land van herkomst van de rupsen was aangewezen en ik Mussolini zelfom hulp moest roepen. Hij heerst in Italië als dictator over alles wat daar is. Ik wil wedden, dat hij in donderende woorden naar mijn hoofd smeed: 'Donder op!!! Val me niet lastig met zulke futiliteiten. Ik heb heel wat ergere dingen aan mijn kop!!!'

Jacob Piet koestert in zijn tuin de rupsen van de bijzondere wolf-melkpijlstaartvlinder die volgens hem oorspronkelijk uit Italië komt. Tot 1965 behoorde deze nachtvlinder tot de inheemse soorten van Nederland. Nu is hij hier nog slechts zelden in de zomer als trekvlinder te vinden.¹⁶

¹⁶ www.vlinderstichting.nl/vlinders/overzicht-vlinders/details-vlinder/wolfsmelkpijlstaart (geraadpleegd 31 juli 2023).

Maandag 18 juli

Ik erger me weer enorm en het zijn altijd die geniepige kleinigheden die mij het leven zuur maken. Nu is het de zwarte luis, die is thans gewoonweg een plaag. Een groot deel van de dag heb ik doorgebracht om al wat door dit tuig is aangetast grondig schoon te wassen. Of het afdoende zal zijn, zal moeten blijken. In hoofdzaak lijden bonen en dahlia's aan deze kwaal. Alleen een groot leger van lieveheersbeestjes kan uitkomst brengen. Maar, dit nuttig insect komt nog maar sporadisch voor.

Donderdag 28 juli

Er moet mij toch iets van het hart. Namelijk, hoe klein is toch ons aandeel in al wat groeit. Ik werd zojuist getroffen door het aanzicht van mijn rijtje lavatera. Alles is mooi aan die plant, haar stengel, haar blad, haar knop en bloemkelk. Ik beschouwde dit wonder intens en toen kwam de vraag boven, welk aandeel heb ik zelf aan die wording? Dat is toch bedroevend weinig. Ik won het zaad, (helemaal geen verdienste) en zaaide het uit. Hiermee houdt mijn aandeel op. Toen kwam de natuur met haar krachten en verrichtte langzaam maar zeker het wonder. Heb ik het wonder zien gebeuren? Neen! Het kwam bij verrassing en toen het zichtbaar was, werd ik pas geroerd. Ik kreeg een gevoel van ellendige kleinheid. Laat ik nederig blijven. Eigenwaan past mijn zielig mensenkind niet. Laat ik die les ter harte nemen.

Donderdag 18 augustus

Ik moet mij vertrouwd maken met de gedachte: 'Denk erom! Je speelt in het laatste bedrijf. Zo meteen valt het scherm. En wat zal er dan zal zijn? God weet, waar ik landen zal. Of, ik land helemaal niet en spoel als wrakhout aan land. Weg met die gedachten, niet meer over nadenken.

Dinsdag 6 september

De nationale feestdag vanwege het jubileum van Koningin Wilhelmina was een groot succes. Het mooie weer droeg hiertoe bij. Er was een enorme mensenmassa op de been. Persoonlijk heb ik weinig van die grote drukte gemerkt, want 'De Meer' was de hele dag uitgestorven. De drukte concentreerde zich in de binnenstad. 's Avonds zagen wij de uittocht van

het Betondorp naar het vuurwerk. Bussen volgestampt met uitgaanders reden in rijen over de Middenweg en de tussenhaltes lagen er geheel uit.

Vanwege het veertigjarig regeringsjubileum van Koningin Wilhelmina wordt er begin september een feestweek georganiseerd. Zo vindt er op dinsdag 6 september een eredienst plaats in de Nieuwe Kerk op de Dam in Amsterdam.

Woensdag 7 september

Door al dat feestgewoel wordt de aandacht van heel wat beroerdheid afgeleid. In de eerste plaats de slechte economische toestand in eigen land. In de tweede plaats de oorlogsdreiging daarbuiten. Wij lezen: 'Frankrijk versterkt haar grenzen. Duitsland handelt evenzo.' De besprekingen in Praag staan op een dood punt. God zal weten, wat ons boven het hoofd hangt. Deze week is de huidige toestand geprezen in vergelijking met veertig jaar geleden. Ik ben daar nog niet zo zeker van.

Tussen alle berichten van het jubileum van de koningin is in *De Telegraaf* te lezen dat Frankrijk haar noord- en oostgrens versterkt. Dit naar aanleiding van de expansiedrang van Duitsland die begin september vorm krijgt door een dreiging van annexatie een deel van Tsjechoslowakije waar veel Duitsers wonen. Middels overleg in Praag wordt gehoopt op een vreedzame overgave van de Sudeten door Tsjechoslowakije aan Duitsland. Dit zou de wens van de aldaar wonende Sudeten-Duitsers zijn. In dit gebied heerst onrust en de politie moet optreden tegen de protesterende burgers die zich bij Duitsland willen aansluiten.

Op 6 september doet de regering van Tsjechoslowakije nieuwe voorstellen aan de Sudeten-Duitsers. *De Telegraaf* schrijft: 'Naar Reuter in gewoonlijk goed ingelichte kringen verneemt, zijn de beginselen, waarop het "definitieve aanbod" der Cechoslovaaksche regeering aan de Sudeten-Duitsers gebaseerd is, de volgende: 1. erkenning der territoriale autonomie; 2. erkenning van volkomen gelijkheid-van-positie; 3. erkenning van gelijkheid op taalgebied.' De Sudeten-Duitse partij aanvaardt het voorstel van de regering als basis voor besprekingen, maar schort tegelijkertijd de besprekingen op vanwege botsingen tussen politie en burgers. De spanningen in Tsjechoslowakije

vallen samen met het tiende partijcongres van de Nationaal-socialistische Duitse Arbeiders Partij (NSDAP) in Neurenberg. Men verwacht hier een rede van de Führer, die naar alle waarschijnlijkheid de oplossing voor het conflict in het voordeel van Duitsland ziet. Hierover rapporteert dezelfde krant: 'Op den partijdag, welke vandaag op plechtige wijze geopend werd, heeft gouwleider Wagner een uitvoerige proclamatie van den rijkskanselier voorgelezen. In deze proclamatie behandelde de rijkskanselier, na een uitvoerig historisch overzicht te hebben gegeven, den strijd van de nationaal-socialistische beweging tegen het internationale Jodendom. Verder bestreed de rijkskanselier de geruchten, dat hij aan dezen partijdag een nieuw pact heeft willen voorleggen. In plaats daarvan heeft hij den partijdag iets anders gebracht: de samenvoeging van Oostenrijk bij Deutschland. [...] Wat de rassenkwestie aangaat wordt in deze proclamatie gezegd: De grootste vijand, welke de Duitse natie dreigde te vernietigen, was het internationale Jodendom. Het was de taak van de nationaal-socialistische partij het Duitse ras en de Duitse cultuur van dezen vijand te bevrijden. Ten aanzien van Oostenrijk heet het: Het is het Groot-Duitsland, dat in deze dagen te Neurenberg voor de eerste maal een zichtbaren vorm aanneemt. De insignia van het oude keizerrijk zijn naar Neurenberg overgebracht en zij werden vergezeld door 6 ½ miljoen Duitschers, die naar den geest vereend zijn met alle andere mannen en vrouwen van de Duitse natie.'

Donderdag 8 september

Het zint mij vandaag niet om over het feest te schrijven. Trouwens elke dag staat de krant vol van laaiende geestdrift en ongekeende emoties. De lucht is vervuld van juichkreten, van ware zegetochten, van ogenblikken van ongekeende ontroering, van de geduldige menigte die uren doorbrengt met wachten om slechts een glimp van al die heerlijkheid te kunnen opvangen. Men kan van het goede ook te veel krijgen. Ik ben vanmorgen begonnen met het wat opknappen van het achterste gedeelte van mijn tuin.

Maandag 12 september

De spanning in Europa neemt hand over hand toe. Het is maar afwachten wat Hitler deze avond te vertellen heeft. Het komt voort uit de eeuwige

worsteling om de democratie, die uiteindelijk zal zegenvieren. De vraag is alleen hoeveel bloed en tranen zal het dit keer moeten kosten voor wij zover zijn. Laat het in Godsnaam maar bij woorden blijven. Dat is op zichzelf al erg genoeg. Wat er in Duitsland wordt gesproken, klinkt wel heel krijgshaftig. Maar als men die redevoeringen nuchter ontleedt, ontdekt men in deze een ondergrond van angst en een slecht humeur. Ik geloof zelfs dat het Duitse volk zelf geen oorlog wil. Enfin, ik wil er het beste maar van hopen.

Dinsdag 13 september

Hitler heeft gesproken en wij kunnen gerust zeggen, dat de hele wereld naar hem heeft geluisterd. Veel nieuws heeft hij niet verteld. Maar geweldig was hij in het oproepen van de massa. Dat is dan ook zijn enige kracht. Het valt nog te bezien, in hoeverre hij hierin is geslaagd. Als het hem zal lukken de massa in beweging te brengen, dan kan het spel beginnen. Wat God moge verhoeden. Maar begint het spel, dan zou het ook best mogelijk kunnen zijn, dat onze vriend Adolft en onder gaat. Want wij weten niet in hoeverre hij op het volk kan bouwen. Wij moeten afwachten.

Op dinsdag 13 september kopt *De Telegraaf*: 'Hitler eischt zelfbeschikkingsrecht voor de Sudeten-Duitschers'. Het artikel meldt dat Hitlers geduld op is en dat hij achter de 3 ½ miljoen Duitsers in Sudetenland staat en hen wil bevrijden van de onderdrukking door de Tsjecho-Slowaakse regering. Hierdoor nemen internationale spanningen in de komende weken verder toe. Neville Chamberlain (1869-1940), de premier van het Verenigd Koninkrijk, spant zich in om een oorlog te voorkomen.

Woensdag 14 september

Zelfs in Amsterdam heerste vandaag een nerveuze spanning vanwege de oorlogsgeruchten. De meningen daaromtrent verschillen nogal. Het merendeel gelooft niet in oorlog. Ik hoop dat die optimisten gelijk hebben. Het optimisme grondt zich op het feit dat de Amsterdamse beurs helemaal niet reageerde op de gerezen moeilijkheden. Dat is in ieder geval een goed teken.

Donderdag 15 september

De allergrootste verrassing van vandaag: Chamberlain gaat per vliegtuig naar Duitsland om met Hitler te praten. Hoe kan het bestaan? Gods wegen zijn onnaspeurlijk.

Vrijdag 16 september

De naam Chamberlain is vandaag op aller tong. Wat hij tot stand heeft gebracht, weet niemand en is voor dit ogenblik wellicht nog van weinig betekenis. Doch, ondanks dat er geen zichtbare resultaten zijn, is er een zekere ontspanning over de wereld gekomen. De democratie heeft de hand gereikt. Dit feit alleen al is van grote betekenis. Sterker nog, deze geste is nieuw in de wereldgeschiedenis.

Dinsdag 27 september

In de avond hield Chamberlain zijn rede waarop de hele wereld had gewacht. Hij was vrij somber in zijn betoog en men krijgt de indruk dat de zaak er vrij hopeloos voor staat. Hij zal in elk geval blijven doorvechten voor de vrede. Hij wil er desnoods nog een keer voor naar Berlijn gaan, hoewel hij al bij voorbaat weet weinig succes te zullen hebben. Nu zal het de vraag zijn, of Hitler het avontuur aandurft. Een andere vraag is, of hij nog wel terug kan. En dat kan hij niet. Dat is nu juist het rampzaligste. Op het ogenblik heeft hij zichzelf vastgezet in zijn plannen van geweld. Er moet eerdaags een wonder gebeuren, wil het niet hopeloos misgaan. Er is nog een heel klein lichtpuntje te noemen en dat is dat het erop lijkt dat zijn volk de oorlog niet wil.

Woensdag 28 september

In de avond bracht de krant een heel belangrijk bericht. Morgen samenkost te München van de vier grote mogendheden. Nu twijfel ik bijna niet meer aan een goede oplossing.

Vrijdag 30 september

Ik moet even vastleggen, als een zaak van het allergrootste belang voor de hele wereld, dat in de afgelopen nacht het besluit is gevallen, dat er

geen oorlog zal komen. Het zal vrede zijn! Door heel Europa slaakte er een zucht van verlichting. In de ochtendbladen kon men lezen: 'Eén grote jubel'. Dat was voor het Duitse volk nog wel het grootste wonder. Toen een geduldige menigte die de hele nacht op de straat had gewacht, eindelijk Chamberlain naar buiten zag komen, was er een groot gejuich. Men is dol van vreugde. Ik ga mij maar niet verder verdiepen in hoe alles zich nog moet gaan afwickelen.

Op 30 september werd het Verdrag van München gesloten, waarin Engeland en Frankrijk akkoord gingen met de annexatie van Sudetenland door Duitsland op verzekering dat Hitler stopte met het maken van verdere oorlogsplannen. Het Verdrag betekende een strop voor Tsjechoslowakije. In Sudetenland was veel industrie gevestigd en er bevonden zich ook verdedigingslinies. Dit alles was het land nu kwijt, omdat het werd ingelijfd bij Hitlers Duitsland.

Woensdag 5 oktober

Ik bracht vrijwel de hele dag in mijn hut door. Het was geen weer om een hond uit de kennel te jagen. Gelukkig heb ik binnen genoeg te doen. Ik hield me bezig met het schoonmaken van zaad en het doppen van bonen.

Donderdag 6 oktober

Vandaag zag ik voor het eerst dit jaar de roodborst, mijn trouwe metgezel gedurende de wintermaanden.

Vrijdag 7 oktober

In de namiddag was er geen schijn van kans om buiten te zijn. Het stortregende onafgebroken. Het is maar gelukkig dat ik mijn hut ter beschikking heb. Op dagen als deze blijkt wel hoe onbetaalbaar deze is. Ik plukte en dopte de citroenbonenoogst.

Zaterdag 8 oktober

Dit wordt een donkere bladzijde in mijn dagboek. Met een droef hart maak ik de aantekening dat mevrouw Winter van ons is heengegaan. De draagwijdte ervan kan ik nog niet helemaal overzien. Maar het verlies zal

groot zijn voor het gezin waar zij niet gemist kan worden. Om in de geest van haar te handelen zal ik kort zijn. Er is een bijzonder goed mens van ons heengegaan, wier nagedachtenis nog zeer lang in de harten zal blijven voortleven. Dat zij mag rusten in vrede.

Mevrouw Winter is de echtgenote van Evert Winter, de beheerder van de Blindengeleidehondenschool. Het gezin woont in de boerderij op het terrein van de school, zodoende ziet Jacob Piet de familie Winter vrijwel dagelijks.

Maandag 10 oktober

Het leven gaat weer zijn gewone gang, alsof er niets is gebeurd. Het gareel roept ons allemaal naar het werkelijke leven. Dit heeft ook een goede zijde, want bij alle leed is er maar een troost en dat is de arbeid. Alle lust ontbreekt me om lange uitweidingen te doen die per saldo niet ter zake doen. Vandaag is er vooral veel gepraat.

Vrijdag 21 oktober

's Avonds hadden we duisternis in de stad. Laat het in godsnaam maar bij een spelletje blijven. Want als het eens werkelijkheid mocht worden, berg je dan maar!

Op vrijdagavond 21 oktober viel de elektriciteit uit.

Maandag 31 oktober

De Lutherdag! Gisteren (Zondag) is vast en zeker in alle Protestantengerken over de hele wereld Maarten Luther herdacht. Het zou wel goed zijn als in onze tijd van verwildering, van haat, van onrust, van geweld dreiging, van onderdrukte minderheden, een Luther-figuur opnieuw naar voren zou treden. Er zou hem een reuzentaak wachten. Niet een van protestant tegen katholiek, maar een van het scheppen van een nieuwe geestelijke wereld uit alle gezindten. Een figuur, voor wie het ernst is een nieuwe geestelijke samenleving op te bouwen, waarin liefde, vrede en verbroedering zal heersen en waarin men streeft naar het grote Gebod: eer God bovenal, en eer uw naaste als u zelf.

Donderdag 10 november

Als ik zou willen, kon ik een hele pagina vol schrijven over het grote schandaal dat in Duitsland plaatsvond. Joodse bezittingen werden daar grondig vernield en platgebrand zonder dat de zogenaamde overheid daartegen inging. De overheid stak geen hand uit. Sterker nog! Deze werkte het zelfs in de hand. Ik sta ervan verstomd, dat het weldenkende deel van de bevolking, wat er toch ook nog wel zal zijn, niet als een man opstaat en een einde maakt aan deze ten hemel schreiende willekeur. Soms twijfel ik aan het bestaan van een Almachtige God die alles wijselijk bestuurt en die tegelijk deze verregaande beestachtigheid laat doorgaan. Laat ik ophouden, want bij al wat ik neerschrijf, groeit in mij een gloeiende haat.

In de nacht van 9 op 10 november 1938 worden op tal van plaatsen in Duitsland joodse bezittingen publiekelijk verbrand. Deze nacht is de geschiedenisboeken ingegaan als de 'Kristalnacht'. De avondeditie van het *Algemeen Handelsblad* kopt op 10 november: 'Anti-Joodsche actie in heel Duitschland.' En vermeldt: 'Te Berlijn zijn in den afgelopen nacht van alle Joodsche winkels de ruiten ingeworpen en de artikelen in de etalages vernield.' De krant vermoedt dat de actie is voorbereid. 'Deze algemeene anti-Joodsche actie is ongetwijfeld goed georganiseerd en voorbereid geweest, want wij hebben opzettelijk ook ons bekende kleine Joodsche winkels in de buitenwijken opgezocht en daar geconstateerd, dat de vernieling zich niet tot den Kurfürstendamm en andere centra van Joodsche zaken heeft bepaald, maar stelselmatig de verst afgelegen winkels in buitenwijken heeft getroffen. Er is dus voor deze hoogst betreurenswaardige actie een centraal bevel uitgegeven en het zal de NSDAP, welker hoofdorgaan "der Angriff" eergisteravond schreef, dat er nu maar eens een eind moest komen aan de Joodsche winkels in Berlijn, moeilijk vallen te ontkennen, dat de actie van den afgelopen nacht is uitgelokt en voorbereid, ook met behulp van de partijpers.'

Vrijdag 11 november

Vandaag is de herdenkingsdag van de wapenstilstand van twintig jaar geleden. Ik herinner mij die dag nog goed als een dag van grote vreugde, een van grote opluchting na tijden van grote benauwenis en leed. Maar

als ik nu bedenk wat er na twintig jaar terecht is gekomen van al die goeie voornemens dan is dat nogal bedroevend. Ik kan beter zeggen dat we in dit hele tijdsverloop geen echte wapenstilstand hebben gekend. Als ik denk aan de gebeurtenissen van de afgelopen twee dagen, dan huiver ik van al die immoraliteit. Ik ben geneigd te gaan geloven, dat het geen zin meer heeft te hopen op een tijd van grote opgang.

Maandag 14 november

Laat ik nog even de vliegcramp noteren. De IJsvogel raakte door de mist uit de koers en maakte een noodlanding in de Riekerpolder. De hele bemanning en twee passagiers kwamen om. Wat is dit een geweldig stuk tragiek.

De Riekerpolder ligt ten noorden van de Nieuwe Meer nabij Aalsmeer. Het *Algemeen Handelsblad* wijdt de volgende dag vrijwel de hele de voorpagina aan het ongeluk, waarbij de Nederlandse bemanning omkwam en twee passagiers. De IJsvogel kwam vanuit Berlijn en wilde bij het landen een mistflard ontwijken. Aan boord waren vijf bemanningsleden en veertien passagiers.

Woensdag 16 november

Ik begin zo langzamerhand te geloven, dat Duitsland op de verkeerde weg is. Ik meen tekenen te zien die daarop wijzen. Mogelijk geldt hier dat de wens de vader van de gedachte is. Maar toch meen ik op te merken dat De Telegraaf zwenkt! Waarheen weet ik nog niet, maar de krant zwenkt! Maandag kreeg ik die inval, toen ik het hoofdartikel 'De booze daad' las. Als dit soort bladen het Duitse regime loslaten dan moet er wel wat aan 't handje zijn. Laat ik zeggen, dat de ontbinding van dit verfoeilijk stelsel in mijn oog niet snel genoeg kan worden voltrokken, want eerder kan er geen rust en vrede komen in deze wereld. Ik heb mij een ogenblik laten verleiden aan politiek te doen en onvermijdelijk heb ik daarvan alweer spijt. Mijn tijd is voorbij dat ik mij druk moet maken over diverse problemen. Laat ik mij liever bezighouden met mijn alledaagse onbenuligheden. Vandaag werkte ik weer met vrucht aan de plantsoentjes.

In het openingsartikel 'De booze daad' geeft *De Telegraaf* een analyse van wat in haar ogen de betekenis is van gruwelijkheden van de

‘Kristalnacht’. Allereerst constateert de krant: ‘Er is meer vernield dan Joodsch bezit’ en beweert: ‘Het onrecht viert bij onze Oostelijke naburen hoogtij en op onrecht bouwt men geen solide régime.’ De gebeurtenissen van de Kristalnacht ondermijnen het optimisme over dat er geen oorlog zou komen, dat na het Verdrag van München heerste. De krant vervolgt: ‘Er is iets in de Duitsche regeeringsmachine niet in orde. In de hoogste regionen bevinden zich lieden, die aan gevoels-uitbarstingen de ware belangen van hun land opofferen. Zoolang zij de ambten bekleeden die zij op grond van verdiensten in hun revolutionair verleden, hebben verworven, zullen schandalen, zooals wij de laatste dagen hebben gezien, niet alleen mogelijk blijven, maar telkens weer terugkeeren.’ En besluit: ‘Er zijn de laatste dagen in Duitschland vele booze daden gepleegd en dat maakt ons bezorgd voor de toekomst.’

Dinsdag 22 november

Wat haat ik toch de wintertijd met grote innigheid. Je moet wel een onvergelijkelijk humeur hebben om niet humeurig te worden. Toen ik daarover dacht, schoot mij te binnen wat De Génestet hierover te zeggen had: ‘O, land van mist en mest, van koude damp en regen.’ En dan gaat hij door en zegt het ons heel duidelijk: ‘Dat dit stuk onpeilbaar slijk,’ waarmee hij natuurlijk ons geliefd vaderland bedoelt, ‘niet op mijn verzoek aan de baren ontworsteld is.’

Jacob Piet citeert hier het gedicht ‘Boutade’ dat P.A. de Génestet in 1851 schreef.

Boutade

O land van mest en mist, van vuilen, kouden regen,
Doorsijperd stukske grond, vol killen dauw en damp,
Vol vuns, onpeilbaar slijk en ondoorwaadbare wegen!
Vol jicht en parapluies, vol kiespijn en vol kramp.

O saaie brij-moeras, o erf van overschoenen,
Van kikkers, baggerluî, schoenlappers, moddergoôn,
Van eenden groot en klein, in allerlei fatsoenen,
Ontvang het najaarswee van uw verkouden zoon!

Uw kliemerig klimaat maakt mij het bloed in de aderen
Tot modder; 'k heb geen lied, geen honger, vreugd noch vreê.
Trek overschoenen aan, gewijde grond der Vaderen,
Gij - niet op mijn verzoek - ontwoekerd aan de zee.¹⁷

Zaterdag 26 november

Er gebeurt maar weinig dat enigszins vermeldingswaardig is. Al mijn gedachten duiden op een door en door pessimistisch, zwartgallig mens. Ik zou mij hevig moeten schamen, want eerlijk gesproken, ontbreekt mij in het leven niets. Of, ... neen, dat schrijf ik niet op. Er is iets wat mij kwelt, maar laat ik proberen dat diep te begraven.

Waarop Jacob Piet hier precies duidt, wordt in zijn dagboeken nergens duidelijk. Wel schreef hij eerder over het feit dat hij op elfjarige leeftijd van school was gehaald om in de aardbeienpluk te gaan werken. Het kan zijn dat hij het betreurt dat hij nooit verder heeft kunnen leren en in zijn werk niet van zijn intellectuele talenten heeft kunnen profiteren.

Omdat zijn tuin vanwege hevige regenval een modderpoel is geworden kan Jacob Piet de komende dagen weinig uitrichten. Daarom vertrekt hij voor een paar dagen naar Aalsmeer.

Vrijdag 2 december

Ik heb in mijn afwezigheid genoten van alles en nog wat. Zoals altijd beleefde ik in Aalsmeer de gulle hartelijkheid. Het deed mij weer goed een dag of wat in die sfeer te leven. Er werden heel wat oude vriendschapsbanden opnieuw aangeknoopt. Ook genoot ik volop van de bloemenweelde die door kundige mensen is gekweekt. Voor de zoveelste maal bewonderde ik het taaie geduld en de ijzeren volharding die ondanks alle tegenspoed bij de kwekers nog altijd fris is gebleven. Ik ben trots op mijn geboorteland dat naam heeft gemaakt over het hele continent.

Jacob Piet doelt op de opkomst van de bloemen-en plantenteelt na het openstellen van de grenzen met Duitsland in 1924. Met name de export

¹⁷ P.A. de Génestet, *Dichtwerken*. 1869, 249.

van rozen, seringen en potplanten nam toen toe.¹⁸ Klaas Hansen (1881-1958), zwager van Leentje Alderden, had in Aalsmeer een bloemenkwekerij.

Zaterdag 3 december

Vandaag schrijf ik geen werkberichten, want ik werd getroffen door de woorden van ds. Hylkema in De Zondagsbode over 'Doodsvrees en Doodsverlangen'. Daaruit citeer ik enkele zinnen, want wat is eigenlijk de dood? 'De dood is slechts het einde van ons avontuur,' niet van ons zijn. 'Doodsangst is nooit gemotiveerd. Waarom zouden wij vrezen wat niemand kent?' 'Doodsverlangen is ongehoorzaamheid, opstand tegen de levenswil des Vaders. Doodsangst evenzeer ongehoorzaamheid als van een dwingend kind, dat niet slapen wil ook al heeft het de ganse Levensdag van de Vader gekregen wat het behoefde. Daarom, werk zolang het dag is. Leef uw leven als een groots avontuur, als een opdracht Gods, totdat Hij, de Vader, Zijn kind doet slapen. Wil dan ook gerust het hoofd neder leggen. Het was genoeg. Nochtans zegt het geloof. – Hij zal u doen ontwaken tot een nieuwe dageraad.'

De Zondagsbode, was het weekblad van de landelijke doopsgezinde sociëteit. In het nummer van 7 augustus 1938 stond het artikel 'Doodsvrees en Doodsverlangen' geschreven door dominee Oepke Trinus Hylkema (1902-1988). Het is niet verwonderlijk dat Jacob Piet door de woorden van Hylkema is gegrepen. Hij is negenenzestig. Dat is in zijn tijd een hoge leeftijd en brengt met zich mee dat de dood steeds dichterbij komt. Wellicht wordt hij opgebeurd door het artikel, waarin de angst voor de dood wordt verklaard en als onnodig wordt beargumenteerd. Hylkema's advies 'werk zolang het dag is,' zal hem hebben aangesproken. Want werken doet hij het liefste. Zolang het daglicht er is, is hij op zijn tuin te vinden.

Het is opmerkelijk dat Jacob Piet het artikel dat al in augustus 1938 was gepubliceerd pas begin december leest. Dit duidt erop dat hij de nummers van *De Zondagsbode* verzamelde en pas las in de wintermaanden, wanneer het werken in de tuin vrijwel onmogelijk was. Het

¹⁸ A. van Es (samenstelling), *50 Jaar Centrale Aalsmeerse Veiling*. Aalsmeer, 1962, 116.

kan ook zijn dat hij de nummers zelf niet had, maar dat hij ze in de wintermaanden kreeg.

Donderdag 8 december

Ik dacht juist aan een lied uit de Protestantenbundel. Het is erg opmerkelijk dat deze bundel voor elke dag een woord en voor elke levensomstandigheid een lied heeft. Voor al wat ons verblijdt of benauwt is er een lied dat opwekt of troost. Toen ik vanmorgen voor het eerst de buitenlucht opsnoof, was alles zo duister. Ik weet wel dat ook op deze decembermorgen hoewel traag het licht toch wel zal komen. Maar hoe zal het zijn als de duisternis mijn ziel besluipt? Dan is er mijn nooit volprezen liederenbundel met een woord van troost.

*Leid, vriend'lijk Licht mij als een trouwe wacht,
leid Gij mij voort!*

*'K ben ver van huis en donker is de nacht,
leidt Gij mij voort!*

*Schoon ook de toekomst mij verborgen zij,
licht stap voor stap mij met Uw schijnsel bij.*

De regels komen uit het lied 'Leid, Vriend'lijk Licht mij als een trouwe wacht' van Jacqueline van der Waals (1868-1922).¹⁹ Zij was aan het begin van de twintigste eeuw een bekende dichteres. Haar teksten zijn helder en duidelijk en zo voor een breed publiek toegankelijk. Haar vader is de natuurkundige en Nobelprijswinnaar Diederik van der Waals (1837-1923). In haar gedichten verbeeldt ze de dood als een rustig heengaan. Jacquelines was van mening dat de kunstenaar zijn métier ernstig moet nemen en dat kunst een vormgeving en stilering is van emoties.²⁰ Zij is geslaagd in haar doel, want Jacob Piet haalt haar liedkunst aan vanwege haar goede vertaling van gevoelens.

¹⁹ 'Lied 60', in Vierstemmige uitgave van de *Liederensbundel van de Nederlandse Protestantenvond*. J. Brandt & Zoon, Amsterdam 1949, 108

²⁰ H. van de Ent, *Jacqueline E. van der Waals. Een bloemlezing uit haar werk*. Uitgeversmaatschappij J.H. Kok, Kampen 1979, 15.

Vrijdag 9 december

Als een buitenstaander eens bij toeval dit boek opnam, wat zou hij dan zeggen, als hij de krabbels van de laatste weken doorkeek? Zou hij een bijzonder slechte indruk van de schrijver krijgen? Hij zou zeggen: 'dit zijn gedachten van een door en door naar en zuur mens'? Trouwens, ik heb dezelfde gedachte. Er werd geschilderd met donkere verf en blijmoedigheid is ver te zoeken. Dat komt omdat mijn leven nog maar weinig doel heeft. Het bestaat zo langzamerhand uit niets meer dan hoogst onbelangrijke kleinigheden. Uit die onbelangrijkheid wordt als vanzelf heel diepzinnig denken over bagatellen geboren. Van zo'n bestaan gruw ik langzamerhand. Er kan zo mooi gesproken worden over een heerlijke rustige levensavond. Laat ik mijn opinie hierover maar achterwege laten.

Donderdag 15 december

De vijftiende van elke maand heeft op mij altijd een aantrekkingskracht die voortkomt uit vervlogen tijden. Jarenlang was deze dag voor mij 'de heilige traktementsdag'. Vandaag is het alweer vier jaar geleden dat ik mijn laatste maandsalaris ontving. Waar blijft toch de tijd? Het heugt mij nog als de dag van gister dat onze vriend Gertsen mijn laatste loonzakje met rouwranden beplakte, gelijk de rouwcirculaire. Op zo'n idee kwam alleen onze Gertsen, met wie ik een reeks van jaren zo genoeglijk samenwerkte.

Jan Gertsen was klerk bij de Algemene Begraafplaatsen van de Gemeente Amsterdam.

Zaterdag 24 december

Wij gaan een ideaal kerstfeest tegemoet zo wordt ons voorgesteld in talloze kerstspoken waarin scharen van vromen ter kerke trekken over wit besneeuwde velden en in een ijzig koude vorstlucht.

Maandag 26 december

Van de Bethlehemromantiek of -wijding heb ik voor de zoveelste maal maar weinig gezien of gevoeld. In de kerstnacht werd in Spanje een nieuw offensief ingezet. Ik geloof dat die nacht door de machthebbers is gekozen